

Łukasz Gładysiak
e-mail: sh.huzar@tlen.pl

Freikorpsy w systemie bezpieczeństwa Republiki Weimarskiej (1918–1919): rola formacji paramilitarnych w konflikcie wewnętrznym

Streszczenie

Po abdykacji cesarza Wilhelma II Hohenzollerna państwo niemieckie pogrążyło się w wojnie domowej. W obliczu, w dużej mierze inspirowanej wydarzeniami w Rosji, rewolucji komunistycznej główną siłą, która miała obronić kraj przed bolszewizmem, stały się formowane oddolnie pododdziały nawiązujące tradycją co najmniej do czasów napoleońskich. Ochotnicze korpusy (Freikorps) błyskawicznie przejęły inicjatywę militarną w pogrążonym w chaosie kraju, wyrastając na główne narzędzie walki z radykalną lewicą. Ich członkowie brali też czynny udział w obronie granic dawnego cesarstwa, ścierając się z narodami, które chaos pierwszych powojennych miesięcy chciały wykorzystać do uniezależnienia się od Niemiec, w tym z Polakami. Aktywność freikorpsów to także jeden z mitów założycielskich Reichswehry, sił zbrojnych Republiki Weimarskiej.

Słowa kluczowe

Republika Weimarska, Niemcy, wojna domowa, Freikorps, wolne korpusy, bolszewizm

Wstęp

Jesień 1918 roku zapisała się w dziejach Niemiec całkowitą katastrofą polityczną. W przeciwieństwie do sytuacji w początkowych miesiącach I wojny światowej do głosu doszli przeciwnicy dalszego prowadzenia działań zbrojnych. W opozycji do nich stali czołowi dowódcy liniowi. Wskazywali oni

na korzystną – i to mimo drenowania gospodarki i społeczeństwa, od 4 lat funkcjonujących w trybie wojennym – sytuację na froncie. W marcu 1918 roku pogrążona w rewolucji i wojnie domowej Rosja wycofała się z konfliktu, uwalniając niejako całość sił niemieckich i austro-węgierskich na froncie wschodnim. Na Zachodzie, po ofensywie ukrytej pod kryptonimem operacji „Michael”, siły monarchii Hohenzollernów odzyskały większość terenów utraconych wcześniej, m.in. po bitwie nad Sommą. Ostatniego wojennego lata dowództwu wydawało się, że siły niemieckie są zdolne do skutecznego prowadzenia działań militarnych.

Ciosem w plecy armii cesarskiej, uchodzącej za niepokonaną, stał się zryw radykalnej lewicy w samych Niemczech. Głoszone przez rosyjskich komunistów hasła trafiły na podatny grunt, a działalność takich ugrupowań jak istniejący od 1916 roku Związek Spartakusa (Spartakusbund) czy sformowanej rok później Niezależnej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands – USPD), stały się jedną z głównych przyczyn upadku II Rzeszy. 28 października 1918 roku w Kilonii sprzeciw wobec dalszemu prowadzeniu wojny wyraziła część marynarzy Hochseeflotte. W krótkim czasie rewolta objęła także Bremę, Hamburg oraz Lubekę. Władzę w regionie, na wzór rosyjski, zaczęły przejmować rady robotniczo-marynarskie i robotniczo-żołnierskie. Komuniści utworzyli też Dywizję Marynarki Ludowej (Volksmarine Division), liczącą początkowo 600, a ostatecznie ponad 3500 członków formację zbrojną, której pierwszym dowódcą został pochodzący z Bydgoszczy Paweł Wieczorek¹. Dalszą dekompozycję cesarstwa przyniósł początek listopada: siódmego dnia skrajna lewica obaliła monarchię Wittelsbachów w Bawarii, ogłaszając chęć połączenia Wolnego Państwa Bawarii (Freie Staat Bayern) z komunistyczną Rosją, a 48 godzin później, w belgijskim mieście Spa, abdykował cesarz Wilhelm II, po czym otrzymał azyl polityczny na terytorium Holandii. Tego samego dnia Philippe Scheidemann, sekretarz stanu w rządzie kanclerza Maksymiliana Badeńskiego, ogłosił narodziny Republiki Niemieckiej z przewodniczącym Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (Sozialdemokratische Partei Deutschlands – SPD) Friedrichem Ebertem na czele. Rozruchy inicjowane przez lewicę trwały już w tym czasie

1 Zginął 13 listopada 1918 r., a jego miejsce zajął Otto Tost. Zob. P. Vincent, *A Historical Dictionary of Germany's Weimar Republic 1918–1933*, Westport 1997, s. 284.

w przemysłowym sercu państwa – Zagłębiu Ruhry oraz Brunszwiku. II Rzesza formalnie przestała istnieć².

Artykuł jest wynikiem badań naukowych w dziedzinie historii. Zastosowane metody badawcze są adekwatne do dyscypliny, w tym analiza źródłowa oraz metoda porównawcza i rekonstrukcyjna. Posłużyły one do odpowiedzi na postawioną hipotezę badawczą: Wolne korpusy (Freikorps) były elementem ciągłości istnienia państwa niemieckiego po I wojnie światowej jako oddolny ruch konserwatywnych kół wojskowych.

Realna siła antykomunistyczna

Rozkład cesarstwa po abdykacji Wilhelma II oraz przewroty lewicowe w krajach związkowych nie pozostały bez reakcji kół wojskowych, zwłaszcza zorientowanych skrajnie konserwatywnie. 10 listopada 1918 roku prezydent Friedrich Ebert oraz szef sztabu armii gen. Wilhelm Gröner zawarli w Berlinie traktat, na mocy którego wszystkie pododdziały powracające z frontów Wielkiej Wojny miały przejść pod wyłączną kontrolę władz Republiki. Siedemnaście dni później została wydana dyrektywa zezwalająca na samorzutne tworzenie jednostek o charakterze zbrojnym, oficjalnie nazywanych kołami kombatanckimi³, pod warunkiem, że staną one do walki przeciwko komunistom. Dało to początek sformowanym na początku kolejnego miesiąca Wojskom Obrony Republiki (Republikanische Schutztruppen) pod dowództwem gen. Arnolda Lequisa. 12 grudnia podjęto decyzję o utworzeniu Ochotniczych Ludowych Sił Zbrojnych (Freiwillige Volkswehr), mających charakter milicyjny. Obie formacje oddano do dyspozycji rządu tymczasowego⁴.

Jednocześnie z gorączkowymi zabiegami nowych władz niemieckich, chcących za wszelką cenę zapobiec przejęciu całkowitej kontroli nad krajem przez rosnące w siłę niemal z dnia na dzień ugrupowania skrajnie lewicowe, do swoistej, oddolnej kontrewolucji przystąpili oficerowie dawnych sił cesarskich. W mateczniku komunistów – Kilonii, na podstawie porozumienia

2 R. Waite, *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany 1918–1923*, Cambridge 1952, s. 49–50.

3 R. Lumsden, *Himmler's Black Order. A History of the SS 1923–1945*, Stroud 1997, s. 2.

4 C. Jurado, *The German Freikorps 1918–23*, Oksford 2001, s. 7.

z burmistrzem tego miasta, mianowanym niedługo potem ministrem obrony Republiki, Gustavem Noske jeszcze w listopadzie wiernych legalnym władzom żołnierzy zebrał wokół siebie dotychczasowy dowódca 9 Flotyli Torpedowców kmdr ppor. Hermann Ehrhardt. Formacja otrzymała nazwę 2 Brygady Marynarki (2. Marine Brigade), choć dziś znana jest bardziej pod nazwą „Żelazna Brygada” (Eiserne Brigade) Na wzór tejże, do końca roku w tym samym mieście powstała 3 Brygada Marynarki (3. Marine Brigade) dowodzona przez kpt. Wilfrieda von Löwenfeldta. Akces w szeregi oddziałów gotowych stawić czoła skrajnej lewicy zgłosili tam także służący we flocie podwodnej Wilhelm Canaris, późniejszy szef wywiadu wojskowego III Rzeszy, oraz jedna z legend niemieckiej marynarki okresu Wielkiej Wojny Lothar von Arnauld de la Perière.

6 grudnia 1918 roku w nadreńskim Paderborn dowódca 214 Dywizji Piechoty gen. Ludwig Maercker zdecydował o sformowaniu Ochotniczego Korpusu Strzelców Krajowych (Freiwilligen Landesjägerkorps). Formację tę utworzył z wiernych domowi Hohenzollernów podkomendnych. Jak się okazało, chętnych do walki ze skrajną lewicą nie brakowało. Oprócz trzonu oddziału, stworzonego wokół weteranów 50, 358 oraz 363 pułków piechoty, w jej szeregi zaciągnęło się kilkuset, a ostatecznie kilka tysięcy chętnych do dalszego prowadzenia działań zbrojnych z innych jednostek. Na początku 1919 roku opisywana formacja otrzymała rzeczywiście organizację wzorowaną na korpusie piechoty, według regulaminów obowiązujących w armii cesarskiej, z własnym zgrupowaniem artylerii dowodzonym przez gen. Gerharda Hütthera oraz kawalerii pod komendą mjr. Wolfganga Müllera⁵.

Z wielu względów charakter Freiwilligen Landesjägerkorps – uznawanego za pierwszy, oficjalnie istniejący wolny korpus – był absolutnie nowatorski. W przeciwieństwie do ładu pruskich tradycji wojskowych, duży nacisk położono w nim na zniesienie tradycyjnych barier między oficerami, podoficerami a szeregowymi żołnierzami. Poszczególne kompanie i bataliony miały charakter mieszany, co pozwalało na skuteczne wykorzystanie ich jako w pełni niezależne grupy bojowe. Ważną rolę odgrywała też inicjatywa własna dowódców liniowych, z których większość miała bogate doświadczenie frontowe z czasów dopiero co zakończonej Wielkiej Wojny.

5 N. Jones, *Hitler's Heralds – The Story of the Freikorps 1918–1923*, Londyn 1987, s. 27.

Oddolne inicjatywy tworzenia jednostek wiernych rządowi tymczasowemu dosłownie eksplodowały tuż przed końcem 1918 roku. W grudniu gotowość do walki przeciwko komunistom deklarowało już ponad 30 tys. żołnierzy zebranych pod sztandarami kilkunastu wolnych korpusów (ich zestawienie zawiera tabela 1)⁶. Ponadto z inicjatywy gen. Heinricha von Hofmanna w jedną z największych w ówczesnym czasie formacji wolnych korpusów przekształciła się niemal cała Dywizja Kawalerii Gwardii (Garde Kavallerie Division). Tradycje jej poszczególnych pułków sięgały wojen napoleońskich, co nie było skojarzeniem przypadkowym. Większość dowódców freikorpsów świadomie odwoływała się do historii formowania się ochotniczych oddziałów w 1813 roku, które stawały do walki na terenie państw niemieckich gotowych do starcia przeciwko Wielkiej Armii Napoleona⁷.

Pierwszą próbą sił między wolnymi korpusami a komunistami skupionymi wokół Związku Spartakusa stały się walki o Berlin toczone od 23 grudnia 1918 do 15 stycznia 1919 roku. W ich trakcie główną rolę odegrała jednostka gen. von Hofmanna oraz Freiwilligen Landesjägerkorps. Ponadto w boju o stolicę, zakończonym zwycięstwem strony rządowej, wzięło udział 11 innych zgrupowań, wezwanych do obrony Republiki przez ministra Gustawa Noskego 28 grudnia. Podczas walk o miasto freikorpsy dopuściły się też pierwszych zbrodni wojennych. Tylko w okolicach gmachu Landtagu między 12 a 15 stycznia 1919 roku w egzekucjach ulicznych rozstrzelano 156 osób – zarówno rzeczywistych, jak i domniemych bojowników lewicowych. Członkowie Garde-Kavallerie-Division zamordowali także dwie czołowe postaci Związku Spartakusa (od 1 stycznia 1919 r. Komunistycznej Partii Niemiec; Kommunistische Partei Deutschlands – KPD) – Karla Liebknechta i Różę Luksemburg. Działania te stały się początkiem powszechnego zjawiska zemsty oddolnej – militarnego terroru, który charakteryzował większość późniejszych operacji z udziałem wolnych korpusów. Choć działania te były sprzeczne z prawem międzynarodowym, które Republika Weimarska deklarowała respektować, krwawa

6 R. Lumsden, op. cit., s. 4.

7 Współcześnie genezy tych formacji doszukuje się także w średniowieczu, kiedy to na potrzebę obrony poszczególnych ziem tworzone doraźne, skupiające po kilka nierzadko zwaśnionych ze sobą rodów, chorągwie rycerskie. Zob. R. Thomas, *Handbuch zur Geschichte der Deutschen Freikrops*, [b.d.m.w.], s. 110.

rozprawa z nieprzyjacielem, w tym egzekucje osób pojmanych, odbywała się za cichym przyzwoleniem rządu.

Tabela 1. Wolne korpusy sformowane w 1918 roku

Lp.	Nazwa zgrupowania	Czas sformowania	Miejsce sformowania
1.	2. Marine Brigade	listopad 1918	Kilonia
2.	3. Marine Brigade	grudzień 1918	Kilonia
3.	Abteilung Heuck	grudzień 1918	Beckum
4.	Abteilung Pavel	grudzień 1918	Werne
5.	Detachement Hülsen	grudzień 1918	nieznane
6.	Deutschen Schutzdivision	grudzień 1918	nieznane
7.	Garde-Kavallerie-Schützen-Division	grudzień 1918	nieznane
8.	Freikorps Hasse	grudzień 1918	Marburg
9.	Freikorps Held	grudzień 1918	nieznane
10.	Freikorps Lichtschlag	grudzień 1918	Münster
11.	Freikorps Paulssen	grudzień 1918	nieznane
12.	Freikorps Potsdam	grudzień 1918	Berlin
13.	Freikorps Reinhard	grudzień 1918	nieznane
14.	Freischützenkorps Meyn	grudzień 1918	Westerwald

Źródło: Opracowanie własne.

6 stycznia wszystkie freikorpsy zostały oficjalnie uznane za legalną siłę zbrojną Republiki. Niecałe dwa tygodnie później ich członkowie kontrolowali całą stolicę. W dowód uznania oraz w nagrodę za wierność władze państwowe udzieliły też zwierzchnikom wolnych korpusów bezzwrotnej pożyczki w wysokości 0,5 mln marek niemieckich. Spożytkowano ją przede wszystkim na dobrojenie pododdziałów.

Po wyborach parlamentarnych z 19 stycznia 1919 roku, w których zwyciężyła Socjaldemokratyczna Partia Niemiec, zapadła decyzja o przeniesieniu siedziby rządu do Weimaru. Jego ochronę powierzono 120 żołnierzom i 2 oficerom legendarnego już wówczas Freiwilligen Landesjägerkorps. Wkrótce liczebność tej formacji w mieście i jego najbliższych okolicach przekroczyła 7 tys. osób⁸. Przychylność SPD oraz wsparcie finansowe zaowocowały sformowaniem w pierwszym kwartale 1919 roku kilkuset oddziałów ochotniczych o różnej strukturze (zestawienie najbardziej aktywnych w tym okresie zawiera tabela 2). Ponadto

8 R. Thomas, *op. cit.*

w kwietniu 1919 roku na bazie jednostek gen. von Hofmanna oraz żołnierzy zebranych wokół słynnego dowódcy wojsk cesarskich na terenie Niemieckiej Afryki Wschodniej weteranów gen. Paula von Lettow-Vorbecka utworzono Garde-Kavallerie-Schützen-Korps. W tym czasie w szeregach 250 freikorpsów służyło już łącznie około 70 tys. żołnierzy⁹.

Tabela 2. Najbardziej aktywne freikorpsy sformowane w pierwszym kwartale 1919 roku

Lp.	Nazwa zgrupowania	Czas sformowania	Miejsce sformowania
1.	Freikorps Erlangen	styczeń 1919	Erlangen
2.	Freikorps Eulenberg	styczeń 1919	Poczdami
3.	Freikorps Faupel	styczeń 1919	Zgorzelec
4.	Freikorps Grenzschutz-Ost	styczeń 1919	Bydgoszcz
5.	Freikorps Hacketau	marzec 1919	Recklingshausen
6.	Freikorps Hindenburg	luty 1919	Kołobrzeg
7.	Freikorps Oberland	styczeń 1919	Monachium
8.	Freikorps Potsdam	styczeń 1919	Poczdami
9.	Freikorps Röder	styczeń 1919	Zossen
10.	Freikorps Schwarze Jäger	styczeń 1919	Hanower
11.	Freikorps Thüringen	luty 1919	Erfurt
12.	Freiwilligen Detachment von Randow	styczeń 1919	Szawle
13.	Oberschlesisches Freiwilligenkorps	styczeń 1919	Gliwice

Źródło: opracowanie własne.

Działania poza Berlinem

Wyparcie komunistów z Berlina nie oznaczało zakończenia zmagania o odzyskanie kontroli nad zrewolucjonizowanymi częściami Niemiec. Kolejnym zadaniem wolnych korpusów była pacyfikacja północnych rejonów kraju, uznawanych za główne ognisko lewicowej rewolty. W rejon operacyjny obejmujący obszar pomiędzy portami Brema, Cuxhaven, Hamburg i Wilhelmshaven

9 C. Jurado, op. cit., s. 11; R. Waite, op. cit., s. 103. Warto zwrócić uwagę, że przedstawiona liczebność wolnych korpusów nie była stała. Często zwiększała się proporcjonalnie do zagrożenia rewolucją komunistyczną poszczególnych regionów Republiki Weimarskiej. Ponadto w jednostce dowodzonej przez gen. Paula von Lettow-Vorbecka służbę pełnili czarnoskórzy ochotnicy Askari, co stanowiło ewenement w skali ogólnoniemieckiej.

skierowano grupę bojową gen. von Rödera, której trzon stanowił Ochotniczy Korpus Strzelców Krajowych. Oprócz niego w skład jednostki weszła także Żelazna Brygada¹⁰ oraz 3. Marine Brigade dysponująca dodatkowym oddziałem szturmowym dowodzonym przez Lothara von Arnaulda de la Perière.

Pod koniec stycznia komunistów wyparto z Wilhelmshaven, a 4 lutego 1919 roku wydano rozkaz szturmowania Bremy. Jeszcze tej samej doby, po ciężkich walkach o centrum miasta, formacje wierne rządowi doprowadziły stronników KPD do kapitulacji. W ciągu kolejnych kilku dni inne ośrodki na wybrzeżu, nie chcąc stać się polem bitwy, podporządkowały się władzom Republiki. Ostatnim aktem zmagania na północy była pacyfikacja efemerycznego tworu quasipañstwa – Socjalistycznej Republiki Wschodniej Fryzji ze stolicą w Oldenburgu – przez 2. Marine Brigade.

Jednocześnie z działaniami mających na celu zaprowadzenie porządku nad Morzem Północnym minister obrony Noske skierował uwagę na inny ważny gospodarczo region – Zagłębie Ruhry. W wyniku silnej agitacji komunistycznej prowadzonej w środowiskach robotniczych na przełomie stycznia i lutego 1919 roku zakłady przemysłowe objął strajk generalny, a kontrolę nad większymi ośrodkami regionu przejęła, stworzona *ad hoc*, Czerwona Armia Ruhry (Ruhr Rote Armee). Zadanie wyparcia nieprzyjaciela na tamtym obszarze powierzono kpt. Ottonowi von Lichtschlagowi, którego stacjonujący w Westfalii freikorps liczył już wówczas ponad 2500 żołnierzy. Całością sił rządowych w regionie dowodził gen. Oskar Freiherr von Watter. Po kilku brutalnych potyczkach, w obawie przed sabotażem w kopalniach mogącym ostatecznie sparaliżować kraj, podpisano porozumienie. Zgodnie z nim rejon został podporządkowany legalnej władzy w zamian za ustępstwa wobec strajkujących¹¹.

Następnym celem wolnych korpusów były autonomiczne miasta środkowych Niemiec. Zadanie to, z zastrzeżeniem jak najszybszego wykonania, powierzono gen. Ludwigowi Maerckerowi. Trzon jego grupy bojowej stanowiła I Brygada Freiwilligen Landesjägerkorps oddelegowana na czas operacji z Weimaru oraz zaprawiona w bojach 2. Marine Brigade. Ponadto do walki skierowano trzy inne freikorpsy: Görnitz, Hülsen i von Oven. Doraźne wsparcie przeciwko

10 W tym okresie często jednostkę tę nazywano Freikorps Ehrhardt.

11 J. Diehl, op. cit., s. 122.

skrajnej lewicy zaferował także Związek Żołnierzy Frontowych (Bund des Frontsoldaten Stahlhelm) pod dowództwem Franza Seldtego¹².

1 marca 1919 roku szturmowano Halle, które uległo siłom gen. Maerckera dopiero po miesiącu walk. Kolejne nie stawiały już tak zdecydowanego oporu: 10 kwietnia rozbito siły komunistyczne w Magdeburgu, a osiem dni później w Brunszwiku. Na początku trzeciego miesiąca operacji w rękach freikorpsów znalazł się Lipsk. Skutecznie udaremniło to zabiegi przywódców KPD w Saksonii mające na celu złączenie regionu z bolszewicką Rosją. Aby uniknąć nawrotu rewolucji na zajętych terenach, tworzono pododdziały straży obywatelskiej (Einwohnenwehr Einwohnerwehr) – lokalne oddziały złożone z wiernych rządowi ochotników z poszczególnych miast.

Próba odzyskania kontroli nad centralną częścią państwa przez skrajną lewicę stała się dywersją w Berlinie. Już cztery dni po rozpoczęciu przez zgrupowanie Ludwiga Maerckera oblężenia Halle do stolicy Brandenburgii przybyła Dywizja Marynarki Ludowej. Rozpoczęto także działania mające na celu wywołanie strajku generalnego. Na żądanie władz w stronę Berlina ruszyła, walcząca dotąd nad Soławą, 2. Marine Brigade wyposażona w broń ciężką, w tym kilka czołgów. Wzorem zmagają z początku roku całość sił antykomunistycznych skoncentrowano na przedmieściach, a po przegrupowaniu przystąpiono do szturmów. Konfrontacja ta przyniosła obu stronom dość znaczne straty: 1500 zabitych i 12 tys. rannych, ale to freikorpsy mogły uznać ją za sukces. Resztki zdziesiątkowanej Volksmarine Division wyparto poza miasto – KPD nieodwracalnie utraciła pierwszą i jedyną pełnowartościową jednostkę bojową¹³.

W miarę przywracania kontroli rządu w Weimarze nad środkową częścią Niemiec, nadrzędnym celem stała się pacyfikacja Bawarii. Region ten, po portach na północy, był uznawany za najsilniejszy bastion komunizmu. Twardy kurs polityki przyjęty przez tamtejsze rady robotniczo-żołnierskie po zabójstwie jednego z przywódców listopadowego zamachu stanu – Kurta Eisnera, oraz proklamacja 7 kwietnia 1919 roku Bawarskiej Republiki Rad wraz z wyrażeniem oficjalnej chęci włączenia w granice Rosji sprawił, że rozstrzygnięcie na południu mogło decydować o dalszym losie nawet całego kraju.

12 R. Waite, op. cit., s. 103.

13 N. Jones, op. cit., s. 45.

Dowodzone przez Adolfa Hoffmanna bawarskie oddziały Republikanische Schutztruppen, wierne rządowi w Weimarze, 16 kwietnia 1919 roku uległy komunistom w bitwie pod Dachau. Widząc, że szala zwycięstwa w dawnej domenie Wittelsbachów zdecydowanie przechyliła się na stronę skrajnej lewicy, Gustav Noske podjął decyzję o pacyfikacji regionu. Do akcji skierowano liczącą 30 tys. żołnierzy grupę bojową dowodzoną przez gen. Ernsta von Ovena. Jej awangardę stanowiły: 2. Marine Brigade, 2. Garde-Infanterie-Division, Freikorps Görnitz oraz Freiwilligen Abteilung Haas. Jednostki te wspierał Bayerische Leib-Regiment, na którego czele stał gen. Franz Ritter von Epp, jeden z lokalnych bohaterów wojennych, wielokrotnie odznaczany rodowity monachijczyk. Naprzeciw nim stanęła licząca ok. 60 tys. ochotników Armia Czerwona Bawarii (Roten Armee Bayern) pod dowództwem Rudolfa Egelhofera¹⁴.

Działania na terenie Bawarii trwały od 27 kwietnia do 13 maja. W operacji wykorzystano pojazdy pancerne, artylerię, a nawet lotnictwo. Podobnie jak podczas styczniowych walk o Berlin wolne korpusy, za cichym przyzwoleniem władz weimarskich, dokonały krwawego odwetu na nieprzyjacielu. Kulminacją zbrodni popełnionych przez ich członków była rozprawa z niedobitkami oddziałów nieprzyjaciela oraz nierzadko przypadkowymi przechodniami, głównie wywodzącymi się z klasy robotniczej. Trwające od 3 do 12 maja 1919 roku masowe egzekucje na ulicach Monachium pochłonęły – według szacunków – około tysiąca ofiar¹⁵.

Walka o utrzymanie terytoriów zależnych od Niemiec

Tłumienie komunistycznej rewolucji wewnątrz kraju nie było jedynym wyzwaniem, przed którym stanął rząd w Weimarze. Po upadku cesarstwa żywotną kwestią stał się status ziem włączonych we wcześniejszych okresach oraz ostateczny kształt granic powojennego państwa. W sytuacji realnego ryzyka konfrontacji zbrojnej z ludnością miejscową – przede wszystkim polską,

14 R. Watt, *The Kings Depart. The Tragedy of the German Versailles and the German Revolution*, Nowy Jork 1969, s. 59.

15 P. Schuster, *Für das Stolze Edelweiss*, Achau 1995, s. 105. Więcej informacji na temat działań wolnych korpusów na terenie Bawarii zob. Ł. Gładysiak, *Bawarska wojna domowa 1919 r.*, „Militaria XX wieku” 2012, nr 26.

stanowiącą znaczną większość we wschodnich prowincjach państwa Hohenzollernów – rząd Republiki wspierał tworzenie jednostek o charakterze konserwatywnym wśród lokalnych Niemców. Równocześnie prowadzono proces przekształcania stacjonujących na wschodzie pododdziałów armii regularnej. Pierwsze z nich, najczęściej nazywane strażami granicznymi (Grenzschutz) lub strażami ojczyźnianymi (Heimatschutz), powstały na terenie Wielkopolski, Kujaw i Śląska jeszcze w 1918 roku¹⁶. Ponadto, w celu zniszczenia odradzającej się po 123 latach niewoli Rzeczypospolitej, w lutym 1919 roku przeniesiono z Kassel do Kołobrzegu Naczelne Dowództwo Wojskowe (Oberste Heeresleitung – OHL) z feldmarsz. Paulem von Hindenburgiem na czele¹⁷. Warto zaznaczyć, że straż przyboczną bohatera spod Tannenbergu stanowił Freikorps Hindenburg pod dowództwem ppłk. Walthera Freiherr von Schleinitza. Ta licząca blisko 800 żołnierzy jednostka została sformowana zaledwie miesiąc wcześniej na bazie kompanii straży Sztabu Generalnego (Wachkompanie des Generalstabes)¹⁸.

Pierwszym polem otwartego konfliktu polsko-niemieckiego po Wielkiej Wojnie stała się Wielkopolska, w której pod koniec grudnia 1918 roku wybuchło powstanie. Dla wschodniej granicy Niemiec terytorium to stanowiło zagrożenie dwójakiego rodzaju. Po pierwsze, było oczywiste, że po ponad wieku rozbiorów mieszkańcy regionu otwarcie opowiedzą się za odrodzonym państwem polskim. Po drugie, w Poznaniu i okolicach odnotowano silne wpływy idei rewolucyjnych. Mogło to stanowić wysunięty przyczółek względem niemal całkowicie kontrolowanej już w tym czasie przez komunistów Rosji¹⁹.

Decyzja o wykorzystaniu wolnych korpusów do walki z powstańcami wielkopolskimi, a następnie – uznaną na arenie międzynarodowej – z regularną Armią Wielkopolską zapadła już w styczniu 1919 roku. Do działań tych wyznaczono dwie grupy bojowe. Pierwsza z nich, Grupa Bojowa von Belowa,

16 J. Diehl, op. cit., s. 152.

17 Opracowany w 1919 r. plan ataku na Polskę, przede wszystkim zajęcia Warszawy, miał kryptonim „Wiosenne Słońce”.

18 Więcej na ten temat zob. Ł. Gładysiak, *W dawnym Kołobrzegu*, Koszalin 2016, s. 95–105.

19 Należy zauważyć, że nastroje komunistyczne przyjęły się w Poznaniu niemal wyłącznie wśród niemieckiej części mieszkańców miasta. Podczas powstania wielkopolskiego stało się to argumentem dla władz Republiki Weimarskiej, jakoby polski zryw niepodległościowy stanowił element rewolucji proletariackiej w byłym Cesarstwie.

wsparta Freikorps Festung Thorn, miała uderzyć na Poznań od północy. Możliwe, że powierzono jej dodatkowe zadanie – zabezpieczenie strategicznej linii kolejowej Berlin–Toruń. Za atak od strony Śląska, który miał doprowadzić do odcięcia przeciwnika na południowych rubieżach prowincji oraz przejęcia kontroli nad szlakiem transportowym Ostrów–Kalisz, obarczono Grupę Bojową von Borne. Oprócz tego na teren Wielkopolski pod koniec stycznia wkroczył Sturmabteilung Rossbach, który 1 lutego zajął Chełmno. Dalszy marsz wolnych korpusów w stronę Poznania został wstrzymany 20 lutego 1919 roku. Rozkaz przerwania działań został wydany pod wpływem nacisków ze strony państw ententy, co było następstwem podpisanego cztery dni wcześniej rozejmu w Trewirze.

Ponadto, niejako od wewnątrz, na powstańców uderzył sześciokompanijny batalion Freikorps Grenzschutz Ost pod dowództwem kpt. Emila Justa. Na terenie dawnej prowincji poznańskiej do walk z udziałem wolnych korpusów doszło w styczniu 1919 roku pod Łabiszynem, Nową Wsią Wielką, Szubinem, Żłotnikami Kujawskimi i Żninem, a w kolejnym miesiącu pod Rynarzewem²⁰.

Bezpośrednie zagrożenie ze strony bolszewickiej Rosji przyczyniło się do formowania freikorpsów także w najbardziej oddalonej od Berlina prowincji dawnego imperium – Kurlandii. Początkowo bezpieczeństwa w regionie miała strzec niemiecka 8 Armia. Pozostawiono ją w krajach nadbałtyckich oficjalnie na prośbę wystosowaną w grudniu 1918 roku przez łotewskie kręgi prawicowe. Nie uniknęła ona jednak rozłamu wywołanego stale nasilającą się agitacją komunistyczną. W efekcie część żołnierzy gotowych nadal przelewać krew za Niemcy skupiła się wokół mjr. Josefa Bischoffa, tworząc (kolejną) „Żelazną Brygadę” (Eiserne Brigade)²¹, rozwiniętą później do stanu dywizji. Wkrótce przyszły jej z pomocą formacje złożone z miejscowych ochotników – Baltische Landwehr, oraz Freiwilligen Detachment von Randow – jednostki odwołujące się do tradycji rycerzy teutońskich panujących przed wiekami

20 A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Geneza, charakter, znaczenie*, Poznań 1978, s. 366.

21 Jednostka nazywała się identycznie jak jej odpowiednik sformowany w Kilonii jesienią 1918 r., natomiast była to formacja zupełnie odrębna, prowadząca działania na zupełnie innym teatrze operacyjnym.

w Inflantach²². W ograniczonym zakresie liczono także na wsparcie ze strony przebywających na wschodnim wybrzeżu Bałtyku sił ententy²³.

1 lutego 1919 roku dowództwo całości sił niemieckich w krajach nadbałtyckich powierzono gen. Rudigerowi von der Goltzowi – bohaterowi walk w Finlandii i pomysłodawcy marszu na Petersburg w grudniu 1918 roku w celu ostatecznej rozprawy z macierzą komunizmu. Podległym mu siłom nadano nazwę VI Korpus Rezerwowy (VI. Reserve-ArmeeKorps). Zreorganizowane jednostki niemieckie przeszły do działań ofensywnych w lutym 1919 roku. Uderzenie na Jelgawę oraz próby zajęcia północnych Inflant zakończyły się klęską. Dodatkowym obciążeniem stały się coraz bardziej napięte stosunki z dotychczasowym sojusznikiem – Łotyszami. Doprowadziły one wczesną wiosną do otwartego konfliktu, którego skutkiem było internowanie przez Niemców części czołowych łotewskich polityków. 25 maja przejęto kontrolę nad tym miastem, co wywołało ogromny entuzjazm w Republice Weimarskiej i przyciągnęło nowych ochotników, w tym zasilenie wojsk nadbałtyckich przez Freikorps Pfeffer kpt. Franza Pfeffera von Salomona. Całkowitym zaskoczeniem okazał się wydany na początku czerwca, pod naciskiem państw sprzymierzonych, rozkaz zaprzestania werbunku do niemieckich formacji w krajach bałtyckich oraz redukcji jego stanu z 50 tys. do 25 tys. Obawiając się rozbrojenia, większość ochotników zdecydowanych na dalszą walkę przeszła pod komendę sztabu Ochotniczej Rosyjskiej Armii Zachodniej księcia Pawła Avalov-Bermondta. Bój zakończyli w październiku 1919 roku podczas obrony Rygi przed siłami bolszewickimi – część żołnierzy poległa, pozostali ulegli rozproszeniu²⁴.

Wczesnym latem 1919 roku kolejnym terenem działań wolnych korpusów stał się Górny Śląsk, gdzie coraz mocniej zaczęła dawała się Niemcom we znaki Polska Organizacja Wojskowa. Raporty kierowane do Weimaru

22 W wyniku silnej akcji propagandowej, odwołującej się do dumy zdobywców i panów kurlandzkich, formacja prowadzona przez kpt. Alfreda von Randowa w ciągu trzech tygodni blisko 30-krotnie zwiększyła stan osobowy, co stanowiło praktycznie bezprecedensowe zjawisko w dziejach wolnych korpusów. W chwili sformowania jednostki 2 stycznia 1919 r. liczyła ona zaledwie 85 żołnierzy, dziesięć dni później już 700, a pod koniec miesiąca ponad 2000. Rejonem operacyjnym zgrupowania były okolice linii kolejowej Litiwany–Taurogi.

23 F. Westenfelder, *Die Freikorps. Kampf ums Baltikum*, <http://www.kriegsreisende.de/relikte/freikorps.html> [dostęp: 14.07.2025].

24 C. Jurado, op. cit., s. 22.

przez stacjonujący na tym terenie Górnośląski Ochotniczy Korpus von Velsen (Oberschlesisches Freiwilligenkorps von Velsen) jednoznacznie sugerowały, że lokalna społeczność polska przygotowuje się do otwartej konfrontacji zbrojnej. Gdy 16 sierpnia 1919 roku wybuchło I powstanie śląskie, w rejon walk niezwłocznie skierowano silną grupę bojową pod dowództwem gen. von Höfera w składzie Freikorps Dohna, Freiwilligen Regiment Thüllmann, Hessische-Thüringische-Waldeckische Freikorps, a także uznawane w tym czasie za formacje elitarne 2. i 3. Marine Brigade. Operację w krótkim czasie wsparł wydzielony oddział z liczącego wówczas już 8500 żołnierzy Freiwilligen Landesjägerkorps oraz Freikorps Hasse, którego mniejsze zgrupowania przeniknęły w rejon Rybnika i do lasów w okolicach Pszczyny już w styczniu. Większość przedstawionych formacji na czas działań włączono w szeregi górnośląskiego Grenzschtzu²⁵.

Przewaga niemiecka okazała się całkowita i I powstanie śląskie zostało zdławione w ciągu kilku dni. Pomimo zawieszenia broni członkowie wolnych korpusów pozostali na zajęтым terytorium, aby strzec korzystnego wyniku plebiscytu mającego odbyć się w marcu kolejnego roku. Choć przybycie wiosną międzynarodowych sił rozjemczych istotnie wpłynęło na aktywność dawnych podkomendnych gen. Höfera, a docelowo miało przyczynić się do opuszczenia przez nich Górnej Śląska, wielu zdecydowało się pozostać. Stworzyli oni zręby nowych, już całkowicie miejscowych formacji bojowych zwanych Samoobroną (Selbschutz). Wkrótce miały one zostać skierowane przeciwko Polakom podczas dwóch kolejnych zrywów niepodległościowych²⁶.

Zakończenie

Samorzutne formowanie się oraz inicjatywa militarna wolnych korpusów w latach 1918–1919, choćby ze względu na ich liczebność, nie miały w dziejach Niemiec precedensu. Po gwałtownym i dla wielu niespodziewanym

25 Ibidem, s. 21–22.

26 W miejsce pododdziałów grupy bojowej, która spacyfikowała I powstanie śląskie, powstały nowe: Oberschlesisches Freiwilligenbataillon May, Selbschutz Bataillon Bergerhoff, Selbschutz Bataillon Gogolin, Selbschutz Bataillon Lublinitz, Selbschutz Bataillon Wolff oraz Selbschutz Kompanie Beuthen.

upadku monarchii Hohenzollernów oraz podpisaniu nieuznawanego przez wielu Niemców rozejmu w Compiègne oddolny ruch konserwatywnych kół wojskowych w praktyce zapewnił ciągłość istnienia państwa. Dowódcy linii, którzy przysięgali wierność cesarzowi Wilhelmowi II, płynnie przenieśli swą lojalność na nową władzę. To właśnie błyskawiczna mobilizacja, której wielokrotnie wspólny mianownik stanowiła chęć prowadzenia walki za wszelką cenę z rzeczywistymi lub urojonymi wrogami Republiki Weimarskiej, choć doprowadziła do wojny domowej na terenach rozpadającego się Cesarstwa, umożliwiła jednak utrzymanie suwerennej, niemieckiej państwowości. Warto w tym miejscu wskazać na pewien paradoks: żołnierze reprezentujący idee konserwatywne (w tym rojalistyczne), a przynajmniej antylewicowe, bezwarunkowo stanęli w obronie rządu utworzonego przez socjalistów.

Z kilku względów pojawienie się w Europie Środkowej freikorpsów miało istotny wpływ na dzieje całej Europy. To właśnie nierzadko bezwzględna determinacja kadry oficerskiej oraz żołnierzy niższych szarż tych formacji powstrzymała rozwój rewolucji komunistycznej na terenach położonych między Odrą, Łabą a Renem. Zważywszy na to, że w lutym 1919 roku, czyli w początkowej fazie niemieckiej wojny domowej, do ofensywy w kierunku zachodnim przystąpiła Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona, rozbitcie ruchu proletariackiego na terenie Bawarii czy wybrzeżu Morza Północnego w wyraźny sposób zmieniało układ sił w środkowej części kontynentu. Ofensywna postawa członków freikorpsów, zwłaszcza wczesną wiosną 1919 roku, zagroziła także procesowi odradzania się niepodległej Polski.

Wolne korpusy odegrały ważną rolę w kształtowaniu myśli wojskowej oraz *esprit de corps* sił zbrojnych Republiki Weimarskiej – Reichswehry. Inkorporacja całych, wcześniej samorzutnie sformowanych oddziałów do armii regularnej zapewniła jej ciągłość tradycji wojskowych II Rzeszy. Procesu tego nie zdołały zahamować nawet surowe postanowienia traktatu wersalskiego. Działania prowadzone przez opisywane jednostki pozwoliły na światopoglądową weryfikację samego środowiska żołnierskiego w Niemczech. W kolejnych latach to właśnie najbardziej aktywni bojownicy prorządowi nadawali kierunek rozwoju, także ten utajony, tamtejszej armii. Wielu stanęło także w awangardzie nowego ruchu, który miał odmienić losy nie tylko Europy, lecz także dużej części świata – narodowego socjalizmu.

W związku z powyższą analizą należy przyznać, że tworzone z oddolnej inicjatywy kół wojskowych, i wierne władzom Republiki Weimarskiej pododdziały w rzeczywisty sposób uchroniły Niemcy przed rewolucją komunistyczną. Powstrzymanie postępów skrajnej lewicy w grudniu 1918 roku i w kolejnych miesiącach zapobiegło próbie włączenia części regionów byłej II Rzeszy (np. Bawarii) do bolszewickiej Rosji, zapewniając ciągłość istnienia państwa niemieckiego mimo upadku monarchii.

Bibliografia

- Czubiński A., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Geneza, charakter, znaczenie*, Poznań 1978.
- Diehl J., *Paramilitary Politics in Weimar Germany*, Bloomington 1977.
- Gładysiak Ł., *W dawnym Kołobrzegu*, Koszalin 2016.
- Juraco C., *The German Freikorps 1918–23*, Oksford 2001.
- Krüger G., *Die Brigade Ehrhardt*, Hamburg 1971.
- Schuster P., *Für das Stolze Edelweiss*, Aschau 1995.
- Thomas R., *Handbuch zur Geschichte der Deutschen Freikorps*, [b.m.d.w.].
- Vincent P., *A Historical Dictionary of Germany's Weimar Republic 1918–1933*, Westport 1997.
- Waite R., *Vanguard of Nazism: The Free Corps Movement in Postwar Germany 1918–23*, Cambridge 1952.
- Watt R., *The Kings Depart. The Tragedy of the German Versailles and the German Revolution*, Nowy Jork 1969.
- Westenfelder F., *Die Freikorps. Kampf ums Baltikum*, <http://www.kriegsreisende.de/relikte/freikorps.html> [dostęp: 14.07.2025].

The Freikorps in the security apparatus of the Weimar Republic (1918–1919): the role of paramilitary formations in the internal conflict

Abstract

After the Wilhelm II Hohenzollern abdication, Germany plunged into the civil war. In the face of the communist revolution, largely inspired by the events in Russia, the main force that managed to defend the state against the Bolshevism threat were the spontaneous formed units, inspired mostly by the ones from Napoleonic times. It quickly turned out, that the Free Corps (Freikorps in German), dominated the military arena of the country embroiled in internal conflict, becoming a kind of remedy for the problem with the extreme

Key words

left wing. Their members also took an active part in defending the borders of the former empire, clashing with nations that wanted to use the chaos of the first post-war months to become independent from Germany, including Poles. The activity of the Freikorps is also one of the founding myths of the Weimar Republic Armed Forces – Reichswehr.

Weimar Republic, Germany, civil war, Freikorps, Free Corps movement, bolshevism